

mass of people, both military and civilians exposed to extreme stress. We briefly discussed the paradigms such as dispositional, transactional and psychodynamic. Dispositional paradigm proves that personality traits can affect the behavior of certain types of specific coping in stressful conditions. Transactional paradigm considers cognitive appraisal as a primary component of the process of coping, which can interact with the ways of coping with stressors. Psychodynamic – reveals the role of the unconscious in the formation of coping in war. It is noted that the spectrum of personality traits, appraisal moderators and unconscious factors that are studied in the context of overcoming war stress, is still quite narrow. Eventually, the results of the study of coping in their frameworks will promote enhanced constructive forms of coping.

Key words: coping, war, Ukraine, dispositional approach, transactional approach, psychodynamic approach.

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Л. О. Кияшко, М. В. Бородчак, м. Київ

Фактори, умови та механізми політичної стабілізації суспільства проаналізовано під кутом зору типології і параметрів розвитку політичної культури в українському суспільстві. Запропоновано модель взаємодії факторів стабілізації та дестабілізації політичної системи для різних типів політичної культури. Представлено результати емпіричного дослідження політичної картини світу, які засвідчили суперечливість політичної свідомості українського студентства. На основі аналізу окремих результатів моніторингових соціологічних досліджень, що характеризують особливості політичних орієнтацій представників політичних субкультур різних регіонів України, виявлено більшу готовність українських громадян, ніж їхніх очільників, діяти задля стабілізації суспільства. Визначено, що найбільш дієвими механізмами досягнення стабільності сучасної української політичної системи є підтримування балансу інтересів різних політичних субкультур і неприпустимість надання переваг будь-якій з них; створення спільного ядра політичної культури, яке має об'єднати суспільство; формування політичної компетентності громадян, у тому числі політичної еліти, та сприяння їхній конструктивній взаємодії.

Ключові слова: політична стабільність, політична культура, політичні субкультури, ядро політичної культури.

Проблема політичної стабільності набуває особливого значення в умовах реформ, коли суспільство в цілому і його політична система зокрема переживають період переходу від одного стану до іншого, стаючи на якийсь час розбалансованими, а тому і менш стабільними. За визначенням, яке наводить “Філософська енциклопедія”, політична стабільність – це стан політичної системи, що характеризується наявністю необхідних умов і

чинників, які забезпечують збереження суспільством своєї ідентичності, громадянського миру і злагоди на основі досягнення балансу інтересів різних соціальних суб'єктів і політичних сил, своєчасного легітимного розв'язування нагальних проблем і суперечностей у сфері політики за допомогою передбачених законом механізмів і засобів [1]. Показником політичної стабільності суспільства є передусім його здатність нейтралізувати негативні дії ззовні (підривному діяльність, міжнародний тероризм, економічну блокаду, політичний тиск, шантаж, дезінформацію, загрозу застосування сили тощо). Такого роду негативні дії можуть привести політичну систему в стан крайньої нестабільності і навіть зруйнувати її. Із цього погляду особливо небезпечним є розв'язування громадянської війни або масштабних політичних насильницьких актів з боку як прибічників, так і супротивників чинного ладу. Тому такою важливою є адекватна реакція держави на загрозу своєму суверенітету, своїм соціальним інтересам і безпеці своїх громадян. Здатність суспільства стабілізувати політичну систему і вийти з політичної кризи, що може бути спровокована як зовнішніми, так і внутрішніми негативними впливами, на нашу думку, значною мірою залежить від рівня політичної культури громадян, зокрема молоді, а також представників політичної еліти держави.

Мета статті: визначити умови та механізми політичної стабілізації українського суспільства з урахування особливостей його політичної культури та субкультур різних регіонів.

Результати аналізу наукових джерел дають підстави до умов збереження політичної стабільності віднести: баланс між політичними силами; ситуативну і системну підтримку громадянами політичного режиму; забезпечення правових гарантій безпечної участі громадян і політичних організацій у політичній діяльності та особливо в опозиційних (протестних) рухах, що відстоюють свої політичні інтереси і претендують на політичну участь у владі. Історичний досвід нелегітимної політичної боротьби (від політичних змов до революцій) показує, що вона руйнівна для політичної стабільності і несе загрозу розпаду суспільства.

Важливою умовою політичної стабільності суспільства в період реформ є правова забезпеченість усіх його членів, що досягається завдяки єдності Конституції (основного закону), державного і місцевого законодавства. Система діючих у суспільстві законів повинна змінюватися відповідно до нових умов і нових викликів часу.

До факторів політичної стабільності належать характер політичної активності і позиція політичних лідерів, їхнє вміння виражати загальнонаціональні інтереси і консолідувати політичну волю громадян, їхня здатність до критичного аналізу своєї діяльності, дотримання ними моральних і правових норм. Важливим фактором стабільності суспільства є і сама політична система (її головний елемент – держава), ефективність здійснення функцій якої залежить від масової підтримки громадян, а саме:

1) від “ситуативної підтримки”, що виражає оцінку громадською думкою конкретних рішень, що приймаються державними органами; публічних заяв політичних лідерів, наділених владою; дієвості політичних акцій;

2) від “системної підтримки”, тобто стійкості позитивних оцінок і думок, які свідчать про схвалення суспільством діяльності владних структур у цілому, внутрішньої і зовнішньої політики, що проводиться державою. Важливим чинником “системної” підтримки є довіра до політичних лідерів і політичного режиму, готовність різних соціальних груп відстоювати свої інтереси на основі і відповідно до закону, правових і моральних норм.

Результати дослідження А. О. Краснякової показали, що в українському суспільстві на тлі “хронічної недовіри” до владних інститутів молоді має *високий рівень довіри по горизонталі* (до друзів, батьків) і загальний *середній рівень довіри до всіх інших членів суспільства. Низький рівень довіри*, як показало дослідження, молоді люди виявляють *по вертикалі*: до державних і політичних інститутів, діячів, суддів, представників правоохоронних органів, журналістів, працівників сфери послуг – тобто до тих категорій громадян, які не виконують повною мірою взяті на себе зобов’язання перед суспільством.

Масова підтримка політичного режиму досягається передусім через прийняття більшістю населення всієї сукупності основних політичних цінностей (принцип розподілення влади, гласність, багатопартійність, плюралізм думок, свобода слова, незалежність засобів масової інформації та ін.), що визначають характер і способи функціонування цієї політичної системи. До головних умов, що впливають на рівень масової підтримки чинного політичного режиму, відносять також рівень матеріальної забезпеченості і соціальної захищеності громадян; наявність демократичних інститутів і механізмів, що забезпечують участь населення в політичному процесі; безпеку і правові гарантії особи.

Найбільш важливим фактором стабільності суспільства є, на нашу думку, сформованість політичної культури його громадян, ступінь сумісності субкультур різних регіонів.

Політична культура як сфера громадського життя – це сукупність ціннісних орієнтацій, стереотипів сприйняття і типових зразків поведінки в політичному середовищі, що характеризують взаємовідносини громадян і влади. Компонентами політичної культури є: минулий політичний досвід; основні політичні цінності і переконання; стереотипна оцінка політичних подій і процесів; особливості етнічних, релігійних, соціальних, партійних та інших груп; рівень політичної поінформованості; характер політичних очікувань населення тощо.

Існує чимало класифікацій політичної культури. Відповідно до однієї з найбільш поширених у сучасному світі співіснують три основні типи політичної культури: патріархальна, підданська і культура участі. *Патріархальна* (або приходська) політична культура характерна для полі-

тично нерозвинених середовищ, де люди мають дуже невиразне уявлення про політику й індивідуально ставляться до неї. *Підданська* політична культура передбачає, що люди почуваються суб'єктами політики, співвідносять себе з певною політичною спільнотою, передусім з державою; але вони сприймають себе як пасивних учасників політичного процесу, не вірять те, що спроможні хоч якось впливати на політичний процес. *Політична культура участі* означає, що люди беруть активну участь у політичному житті, мають порівняно високий рівень очікувань щодо своєї політичної компетентності і дієвості своїх політичних акцій.

Змішаним типом політичної культури вважають *громадянську культуру*. Це активістська політична культура, у якій поєднуються елементи патріархальної і підданської культури. Вона найбільш характерна для демократичних політичних систем і в цілому сприяє їхньому функціонуванню та розвитку.

На основі аналізу різних факторів політичної стабільності ми розробили модель збереження політичної стабільності або дестабілізації суспільств з різною політичною культурою (рис. 1).

Рис. 1. Модель збереження політичної стабільності для різних політичних культур

В умовах соціальної різноманітності суспільства існують різноманітні політичні *субкультури*, які в умовах невизначеності можуть ставати джерелом дестабілізації суспільно-політичного життя. Ступінь сумісності між різноманітними субкультурами є фактором, що впливає на політичну стабільність суспільства.

Під субкультурою в політиці розуміють сукупність однорідних ціннісних орієнтацій і відповідних їм форм політичної активності окремих суспільних груп. Політична культура всього суспільства не є простою сумою окремих політичних субкультур. Вона вбирає найбільш стійкі, типові ознаки, характерні для основної маси населення. Кожна політична субкультура містить і те загальне, що характеризує домінуючу в суспільстві політичну культуру, і те специфічне, чим вирізняється замкнена субкультура.

За ступенем узгодженості взаємодії субкультур політична субкультура, тієї чи іншої країни може бути *інтегрованою* або *фрагментарною*. Політичну культуру сучасного українського суспільства можна з повним правом назвати фрагментарною, оскільки вона на цьому етапі розвитку за багатьма ознаками відповідає її характеристикам (відсутність згоди громадян щодо політичного устрою суспільства; розбіжності між ними в питаннях розуміння влади; соціальна ізольованість окремих груп; брак довіри між ними; нелояльне ставлення до державних структур; високий ступінь суспільної конфліктності; застосування насильства; нестабільність урядів).

Серйозними підставами для формування різних політичних субкультур завжди були і є соціально-етнічні відмінності. Для всіх цілком очевидно, наприклад, що політичні субкультури населення Криму, Слобожанщини, Донеччини і Галичини не збігаються насамперед якісно. Їхні відмінності, зумовлені особливостями соціально-культурного та економічного розвитку регіонів, відбиваються, безперечно, на сприйманні носіями цих субкультур сучасних проблем суспільства [2].

Регіональна полярність України особливо загрозливо виявляється в складні періоди її історії та в періоди політичних криз. Небезпека внутрішнього розколу актуалізувалася, зокрема, в ході гострої політичної боротьби на президентських виборах 2004 р. Історик Я. В. Верменич з тих подій зробив такий висновок: "Події Помаранчевої революції уже вкотре підтвердили, що регіональна поляризація в Україні досягла потенційно небезпечного рівня. Регіональні еліти орієнтуються на різні моделі націєбудівництва, мають відмінні зовнішні орієнтації. Регіональна біполярність виявляється і в різних оцінках минулого, ціннісних пріоритетах, у виборі полі- чи моноетнічної моделі національних відносин. Найгірше те, що ця біполярність часто відіграє роль розмінної монети в політичних іграх і від того має тенденцію до посилення" [3, с. 136]. В Україні, як відомо, ця біполярність виявляється переважно у відносинах між Заходом і Сходом. На думку української дослідниці А. Ф. Колодій, культурно-політична поля-

ризіваність України знаходить відображення в тому, що наразі в ній співіснують дві політичні субкультури:

– західноукраїнська політична субкультура – це вірність національній мові і традиції; неприйняття колишнього комуністичного режиму і сучасних лівих; панування міфу про споконвічну окремішність і боротьбу за національну незалежність України; ставлення до Донбасу та інших південно-східних областей як до української, але зрусифікованої території, якій “треба допомогти”, а до Галичини – як до опори українства в Україні; зовнішньополітична орієнтація на Європу;

– східноукраїнська політична субкультура – це креольство в культурі (російська мова, включеність в інформаційний і маскультурний простір Росії); інтеріоризація колишнього комуністичного режиму (“советизація” свідомості); панування історичних міфів про “Русь – колиску трьох народів” і про “возз’єднання” України з Росією як акт історичної справедливості; сучасні міфи про те, що Донбас найуспішніше розвивається і “усіх годує” (“донецьке чудо”, за висловом Януковича); а також про праворадикальний націоналізм як сутність західноукраїнської ідентичності (советський міф про бандерівщину); зовнішньополітична орієнтація на Росію, що для чверті населення краю переходить у бажання жити в спільній державі (утім, переважно разом з рештою України, а не відокремлено) [4].

За даними аналітичної записки соціологічної служби Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (2008), мешканці Півдня і Сходу, обираючи політичний напрям, який був би найближчим до їхніх особистих переконань, схилиються до лівого спектру (комуністичний, соціалістичний, соціал-демократичний напрями), тоді як мешканці Заходу і Центру більш схильні обирати політичні напрями правого спектру (християнсько-демократичний, національно-демократичний, націоналістичний). Ліберальна ідеологія викликає переважно негативне ставлення на Сході (26,5 % респондентів) і переважно позитивне – на Заході (11,7 %) [5].

Утім, яку б складну структуру не мало суспільство, у нього завжди є *ядро культури*. Це ядро складається із спільних для більшості представників субкультури фрагментів картини світу, що дає змогу однозначно сприймати якісь ключові ситуації. Іншими словами, суспільство вибудовує гігантську культурну суперструктуру – загальнонаціональну картину світу. Ця суперструктура – основний фонд національних цінностей, орієнтирів, символів, архетипів [6].

Картина світу є основною диференціювальною ознакою субкультурних відмінностей. На думку дослідників соціокультурної стратифікації, субкультурні відмінності (зміст, структура та ієрархія цінностей, настановлень, орієнтацій; спосіб і стиль життя; специфіка спілкування, поведінка тощо) є наслідком відмінностей у більш фундаментальній ознаці – індивідуальній картині світу, тобто синтетичному, панорамному уявленні про

конкретну дійсність. Основою індивідуальної картини світу, її каркасом є система образів – наочних уявлень про світ і місце людини в ньому (зокрема образи взаємовідносин людини з дійсністю: людини з природою, людини із суспільством, людини з іншою людиною із самою собою) [там само].

Щоб оцінити уявлення сучасної української молоді щодо найважливіших компонентів політичної картини світу, ми провели емпіричне дослідження, учасникам якого стали студенти Донецького національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (60 осіб). Респонденти оцінювали реальні та бажані параметри функціонування політичної структури суспільства за сімома показниками: 1) тип міжнаціональних відносин; 2) тип регулювання економіки; 3) тип соціального захисту; 4) тип контролю за розподілом ресурсів; 5) форма власності; 6) тип політичного режиму; 7) тип політичної системи. У результаті виявлено істотні суперечності у свідомості молоді, пов'язані з її уявленнями про тип регулювання економіки, соціальний захист, контроль за розподілом ресурсів та форми власності (рис. 2а – 2ж).

———— Якою Ви бачите сучасну Українську державу?
 - - - - - Які параметри політичного устрою ви бажали б бачити у своїй державі?

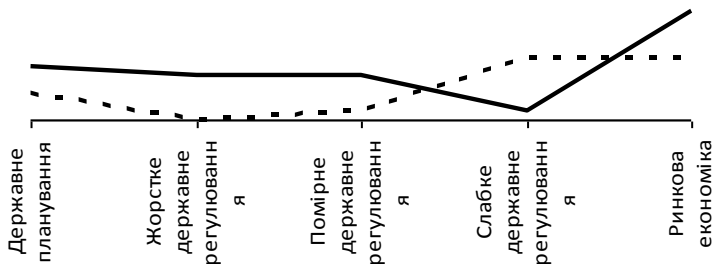

Рис. 2а. Тип регулювання економіки

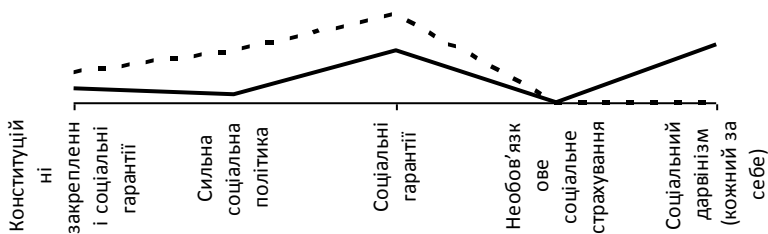

Рис. 2б. Тип соціального захисту

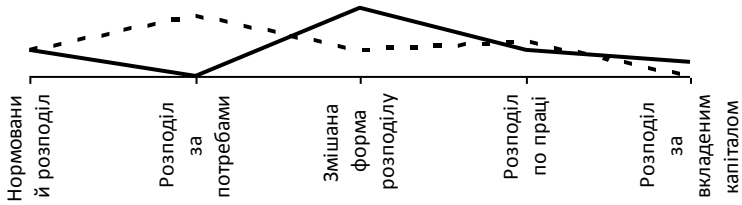

Рис. 2в. Тип контролю за розподілом

Рис. 2г. Форма власності

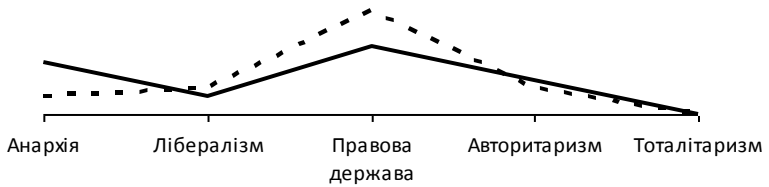

Рис. 2д. Тип політичного режиму

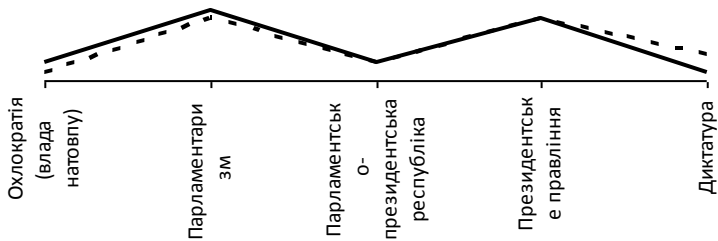

Рис. 2е. Тип політичної системи

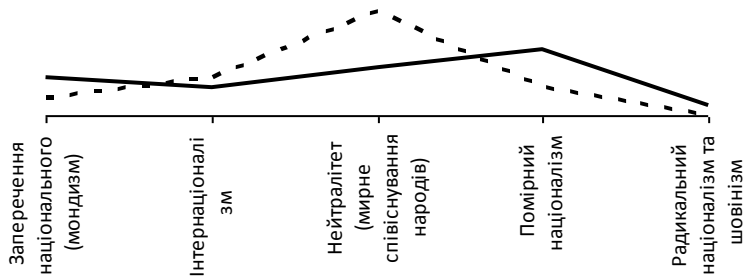

Рис. 2ж. Тип міжнародних відносин

Так, бажання мати ринкову економіку (рис. 2а) заходить у свідомості в суперечність з пріоритетом нормованого розподілу (рис. 2в) і державної власності (рис. 2г). Замість існуючого сьогодні соціального дарвінізму (кожен за себе) молодь у перспективі хотіла б мати стабільні соціальні гарантії та розподіл ресурсів за потребами (рис. 2в). Вона також бажає, щоб на зміну анархії прийшла-таки правова держава (рис. 2д). Парадоксально, що поряд з тими, хто підтримує парламентську або президентську форму державного правління, є молодь, яка не проти диктатури та охлократії (влади натовпу) (рис. 2е). Толерантність, доброзичливість і миролюбність молоді України знайшли відображення в тому, що більшість учасників нашого дослідження прагне до мирного співіснування народів і вважає, що на цей час суспільство схиляється в бік помірковано-націоналізму (рис. 2ж)

Як показали моніторингові дослідження Інституту соціальної та політичної психології, погляди мешканців різних регіонів України щодо важливих політичних питань часто збігаються. Так, наприклад, ідею введення на окремих територіях другої мови поряд з державною підтримали: у Центрі – 64,3 %, на Півдні 73 %, на Сході – 78,6 % опитаних. Не підтримали, утім, цю ідею понад половину громадян у Західному регіоні, проте й тут вона здобула близько 43 % прихильників. Шляхом виходу з кризи мешканці Сходу вважають проведення всеукраїнського референдуму з питань державного устрою і статусу російської мови (цю думку підтримали 41,3 % опитаних у цьому регіоні). Ідею референдуму, здатну консолідувати та стабілізувати суспільство, парламент, утім, проігнорував, що свідчить про більшу політичну зрілість саме українського суспільства, а не його політичного керівництва [7].

Висновки:

1. Основним механізмом досягнення політичної стабільності українського суспільства має стати цілеспрямоване формування політичної культури та політичної компетентності як населення, передусім молоді,

так і політичної еліти. Ідеться, власне, про політкоретність, яка має виявлятися у зваженому, продуманому аналізі відмінностей, що існують між регіонами – без образ і навішування ярликів, але в жодному разі – не у відмові від показу наявної глибини розбіжностей у політичних, мовно-культурних, соціально-політичних чи навіть морально-етичних характеристиках населення різних областей України. Те, що в Україні існує регіоналізм як фактор поки що не розв'язаних міжрегіональних суперечностей, які загострюються внаслідок політичних спекуляцій, не означає, що задля уникнення цих загострень ми повинні утримуватися від аналізу відмінностей чи ідеологізувати картину “в ім'я єдності”. Про глибину суперечностей треба коректно й аргументовано сперечатися саме задля того, щоб їх подолати” [4].

2. Важливою умовою досягнення політичної стабільності є зосередження уваги суспільства на тому, що об'єднує і є спільним для представників будь-якої із субкультур, що допомагає кожній людині відчутти “спорідненість” із цим суспільством.

3. Порозуміння між регіонами з різними субкультурами слід шукати через спільну ідею, як то добробут народу, конкурентоспроможність держави, здоров'я нації тощо.

4. Слід пам'ятати, що регулювання етнічних та регіональних суперечностей не допускає надання переваг будь-якій із субкультур.

5. Прийняття політичних рішень провладною елітою має сприяти зростанню довіри до влади громадян, що мешкають у різних регіонах країни і належать до різних субкультур.

6. Громадяни України і її політичне керівництво мають спільно дбати про збереження та зміцнення політичної стабільності суспільства.

Література

1. Философская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/9120
2. *Кремь В. Г.* Політологія: Підручник / за заг. ред. В. Г. Кремья, М. І. Горлача. – Х. : Єдинорог, 2001. – 639 с.
3. *Верменич Я. В.* Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 114–145.
4. *Колодій А.* Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості / А. Колодій // Агора. Вип. 3: Україна – регіональний вимір. – К. : Стило, 2006. – С. 69–91.
5. Політична культура: особливості регіональної самоідентифікації українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/September09/15.htm>
6. *Самаркина И. В.* Образ власти в политической картине мира молодежи / И. В. Самаркина // Каспийский регион: политика, экономика, культура. – 2011. – № 1 (26). – С. 87–94.
7. *Пустовойт В.* Незалежна Україна-2014: випробування на міцність / В. Пустовойт // Демократична Україна. – 2014. – № 23. – С. 8–9.

Reference

1. *Filosofskaya entsiklopediya* [Philosophical encyclopaedia], http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/9120 (rus).
2. Kremin, V. And Horlach, M. I. (Ed.) (2001). *Politolohiia: Pidruchnyk* [Political science: Textbook]. Kharkiv: Yedynoroh Publ. (ukr).
3. Veremnych, Ya. (2005). Evolyutsiia administratyvno-terytorialnoho ustroyu v Ukraini: problemy kontseptualizatsiyi [Evolution of administrative-territorial device in Ukraine: problems of conceptualisation]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian historical magazine], 4, 114–145 (ukr).
4. Kolodiy, A. (2006). Ukrainskyi rehionalizm yak stan kulturno-politychnoi poliaryzovanosti [Ukrainian regionalism as state of cultural and political polarization]. *Ahora. Vypusk 3: Ukraina – rehionalnyi vymir* [Agora. Producing 3: Ukraine – the regional measuring]. (pp. 69–91). Kyiv: Stylos Publ. (ukr).
5. *Politychna kultura: osoblyvosti rehionalnoi samoidentyfikatsii ukrayintiv* [Political culture: features of regional self-definition of Ukrainians], <http://old.niss.gov.ua/monitor/September09/15.htm> (ukr).
6. Samarkina, I. (2011). Obraz vlasti v politicheskoy kartine myra molodezhy [Image of power in the political worldview of young people]. *Kaspiyskiy region: politika, ekonomika, kultura* [Caspian region: politics, economy, culture], 1 (26), 87–94 (rus).
7. Pustovoyt, V. (2014). Nezalezhna Ukrayina-2014: vyprovuvannya na mitsnist [Independent Ukraine-2014: test on durability]. *Demokratychna Ukraina* [Democratic Ukraine], 23, 8–9 (ukr).

Кияшко Л. А., Бородчак М. В. Проблема политической стабильности украинского общества в контексте анализа политической культуры

Факторы, условия и механизмы политической стабилизации общества проанализированы с точки зрения типологии и параметров развития политической культуры в украинском обществе. Предложена модель взаимодействия факторов стабилизации и дестабилизации политической системы для разных типов политической культуры. Представлены результаты эмпирического исследования политической картины мира, отразившие противоречивость политического сознания украинского студенчества. На основе анализа отдельных результатов мониторинговых социологических исследований, характеризующих особенности политических ориентаций представителей политических субкультур разных регионов Украины, выявлена более высокая готовность украинских граждан, нежели их руководителей, к действиям с целью стабилизации общества. Определено, что наиболее действенными механизмами достижения стабильности современной украинской политической системы являются поддержание баланса интересов разных политических субкультур и недопустимость предоставления преимуществ любой из них; создание общего ядра политической культуры, которое должно объединить общество; формирование политической компетентности граждан, в том числе политической элиты, и содействие их конструктивному взаимодействию.

Ключевые слова: политическая стабильность, политическая культура, политические субкультуры, ядро политической культуры.